

УДК 438.439.5(477)

С. Г. Кафлевська,
к. е. н., доцент, доцент кафедри організації агробізнесу, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
Н. О. Козяр,
студентка, Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

S. G. Kaflevska,
professor, professor of agricultural business, Vinnitsa National Agrarian University, Vinnitsa
N. A. Kozyar,
student, Vinnitsa National Agrarian University, Vinnitsa

STATUS AND PROBLEMS OF GRAIN MARKET IN UKRAINE

У даній статті досліджено сучасний стан зернової галузі, визначено основні проблеми й тенденції її розвитку в сучасних умовах господарювання. Також проаналізовано дійсні в Україні нормативно-правові акти, які використовуються для управління процесами розвитку зернової галузі, та основні напрями державної підтримки нарощування виробництва.

This article examines the current state of the grain industry, the basic problems and trends of development in the contemporary economy. Also analyzed are valid in Ukraine regulations that are used to control the processes of grain industry and the main directions of state support to expand their output.

Ключові слова: агропромисловий комплекс, зернова галузь, ринок зерна, урожайність, експорт, мито.

Key words: agriculture, grain industry, grain market, productivity, export duties.

Постановка проблеми. Найважливішою складовою агропромислового комплексу є зернова галузь, що визначає основу економічної безпеки країни. Зернове виробництво займає провідне місце в структурі аграрного сектору економіки України. Від рівня ефективності його розвитку залежить добробут населення, гарантування національної продовольчої безпеки, експортні можливості країни. Також Україна є одним з найбільших експортерів зерна в Європі. Для утримання позицій на міжнародній арені з продажу зерна, вітчизняним товаровиробникам необхідно постійно вкладати кошти у підвищення ефективності галузі, запроваджувати інноваційні технології з виробництва конкурентоспроможної продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані з розвитком зернової галузі України, знайшли широке відображення в аграрній економічній літературі. До найбільш комплексних належать праці В.С. Жигadlo, Г.М. Підлісецького, Р.П. Саблука та інших.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення місця зернової галузі в умовах глобалізації економіки, аналіз її стану та напрямків розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зернове виробництво – це галузь, продукція якої завжди була, є і буде одним з найважливіших джерел багатства будь-якої держави. У світовому землеробстві зернові культури постійно домінували, а зерно й нині залишається найважливішим і стратегічним продуктом сільського господарства [1, с. 81].

Ринок зерна являє собою систему товарно-грошових відносин, що виникають між його суб'єктами в процесі виробництва, зберігання, торгівлі та використання зерна, на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямів реалізації зерна та визначенні цін, а також державного контролю за його якістю та зберіганням. Суб'єктами ринку зерна є виробники зерна, підприємства по зберігання зерна, установи державного регулювання ринку зерна, суб'єкти заставних закупок, акредитовані біржі та інші (рис. 1) [2, с. 62].

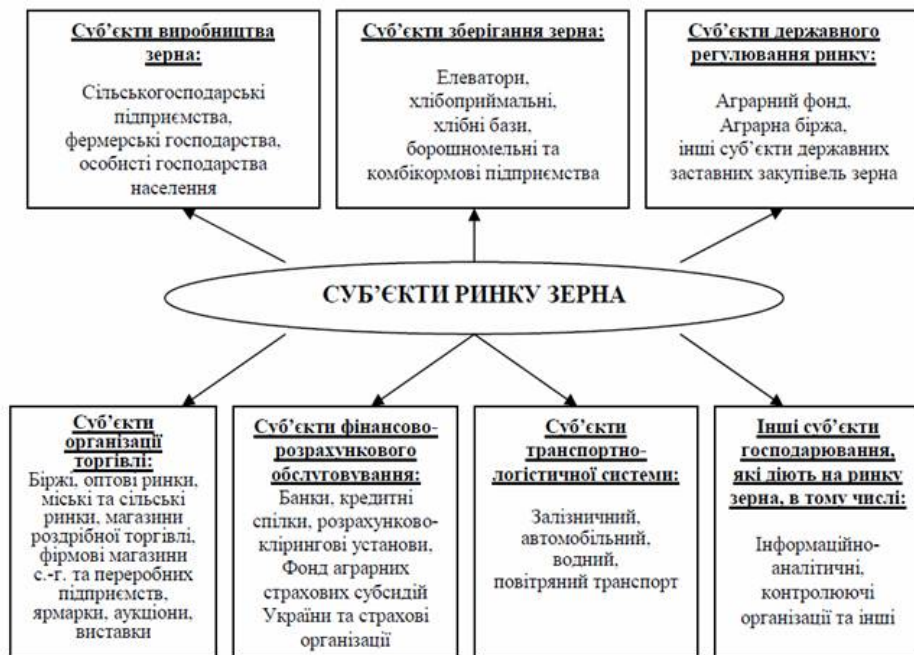

Рис. 1. Суб'єкти ринку зерна України

Державою для управління процесами розвитку зернової галузі здійснюється багато заходів. Зокрема розроблено нормативно-правову базу у вигляді Законів України “Про зерно та ринок зерна в Україні”, “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, “Про державну підтримку сільського господарства України”, Указів Президента України “Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна”, комплексної галузевої програми “Розвиток зерновиробництва в Україні до 2015 року” та “Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року”.

Таким чином, прийнявши у 2002 році Закон України “Про зерно та ринок зерна в Україні” держава визначила пріоритетність виробництва зерна і взяла на себе зобов'язання сприяти розвитку та стабільному функціонуванню даного ринку. У даному законі визначено засади державної політики щодо регулювання ринку зерна:

- надання пріоритетної бюджетної, кредитної та інвестиційної підтримки суб'єктам заставних закупівель зерна та проведення інтервенційних операцій;
- забезпечення внутрішніх потреб держави у продовольчому, насінневому, фуражному, технічному зерні та заходів щодо нарощування його експорту;
- встановлення мінімальної гарантованої ціни на заставне зерно;
- недопущення обмежень у пересуванні зерна та продуктів його переробки;
- контроль за якістю зерна та його збереженням [3].

Указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна” гарантує цивілізований рух зерна, прозору ринкову інфраструктуру, зниження негативних наслідків сезонних і кон'юнктурних коливань цін на зерно, підвищення рівня рентабельності та стимулювання його виробництва.

Політика державної підтримки нарощування зерновиробництва здійснюється Міністерством аграрної політики та продовольства України з такими основними напрямками:

- збільшення обсягів фінансування державних цільових програм;
- запровадження нових механізмів кредитування;
- посилення ролі Аграрного фонду у фінансуванні виробництва через механізми заготівлі майбутнього урожаю (строкові контракти);
- стимулювання залучення коштів на вітчизняних та закордонних (IPO) фондових ринках;
- стимулювання приватних інвестицій (акціонування);
- податкове стимулювання;
- розвиток агрострахування.

Пріоритетними кроками у вирішенні зернової проблеми є досягнення рівноваги попиту та пропозиції, удосконалення державного регулювання та механізмів підтримки виробництва, забезпечення виваженої цінової політики, нарощення експортного потенціалу, формування належної інфраструктури зернового ринку, тощо.

Верховна Рада України 21 квітня 2011 року прийняла за основу зміни до Податкового кодексу України, згідно з якими вводиться 9-14 % мито на експорт зерна до 2012 року. Зокрема, документом передбачається до 1 січня 2012 року встановити ставки вивізного (експортного) мита на пшеницю, ячмінь, кукурудзу. А саме: пшеницю і суміш пшениці та жита, пшеницю – 9 %, але не менше 17 євро за 1 т; ячмінь – 14 %, але не менше 23 євро за 1 т; кукурудзу – 12 %, але не менше 20 євро за 1 т [4].

Г. Квітка вважає, що такі обмеження на шляху експорту збіжжя з'явилися замість скасованих квот. Ці зміни практично перекирили кисень величезним торговим структурам, котрі зазвичай торгували зерном за межами держави. Вибивши у такий спосіб ключових гравців, скаржаться трейдери, державні чиновники, натомість дали змогу нажитися «своїм» структурам, що плідно відправляли хлібні культури за межі країни. Але й нові правила гри, вважають трейдери, обмежують їх у можливостях вигідно торгувати. Експортери вказують, що таке здринцтво насамперед обернеться втратами для сільгоспвиробників. Якщо з трейдерів братимуть мито, то на цю суму вони знизять закупівельні ціни на зерно й недоплатуватимуть аграріям [5].

Однак, зниження рівня розвитку галузі тваринництва та переробки зерна змушує Україну все таки направляти на експорт значну частину вирощеного урожаю (табл.1).

Як свідчать дані табл. 1, зерно в основному експортується в країни Азії – 53 % (у т. ч. пшениці – 38,6 %, кукурудзи – 33,2 і ячменю – 84,3 %), Африки – 22 % (у т. ч. пшениці – 27 %, кукурудзи – 31,1 і ячменю – 9,4 %) і Європи – 20 % (у т. ч. пшениці – 31 %, кукурудзи – 19,9 і ячменю – 5,2 %). У країни СНД вивозиться всього 4,1 % зерна (у т. ч. пшениці – 1,5 %, кукурудзи – 15,7 і ячменю – 0,8 %). Причому щороку ці обсяги за материками різні й відзначаються великою варіацією [6, с. 300].

Таблиця 1. Динаміка експорту основних видів зерна у 2008-2010 рр [6, с. 300]

Рік	Усього, тис. т	У тому числі			
		Європа	Азія	Африка	Країни СНД
Пшениця					
2008	7511	2820	2500	1955	237
2009	12883	2399	7657	2774	52
2010	4860	101	2505	2239	14

Кукурудза					
2008	2812	1196	628	351	637
2009	7179	808	3157	3048	166
2010	4052	658	1408	1867	119
Ячмінь					
2008	5741	186	5225	284	46
2009	5489	264	4772	407	46
2010	4785	9	4359	404	13

Для забезпечення ефективного функціонування зернового ринку в перспективі, на думку М. Тимошенко необхідно внести зміни до Податкового Кодексу України в частині:

- запровадження щорічних змін по справлянню ПДВ і експортного мита в залежності від зміни цінової кон'юнктури на світовому ринку зерна;
- впорядкування правил та механізмів митного регулювання експорту зернових культур;
- пільгового оподаткування експорту продуктів переробки зерна та підприємств переробки зерна на біоетанол;
- відміни податку на прибуток для підприємств, що переробляють зерно на біоетанол [6, с.302].

У подальшому, при розробці цільових галузевих програм доцільне поетапне зниження митних тарифів з одночасним посиленням нетарифних методів регулювання і захисту внутрішнього ринку.

В основу тактики і стратегії митного регулювання аграрного ринку мають бути покладені інтереси країни, продовольчого забезпечення населення, формування дохідної частини державного бюджету.

Згідно розробленої, Міністерством аграрної політики і продовольства України та Національної академії аграрних наук України, галузевої програми "Зерно України – 2015" посівні площі зернових культур в Україні мають становити близько 16 млн. га, у тому числі озимої пшениці – не менше 6,8 млн. га, озимого ячменю – 1,2 млн. га, озимого жита – 0,3 млн. га, кукурудзи – 4,0 млн. га, ярого ячменю – 4,6 млн. га. Виробництво зерна на цих площах за середньої урожайності 43-45 ц/га становитиме у 2015 році близько 71 млн.т [7, с. 3] див. табл.2.

Таблиця 2. Посівні площі сільськогосподарських культур [7, с. 3]

Вид сільськогосподарської культури	Кількість засіяної площі, млн. га			
	2010 рік	2011 рік	2012 рік	Плановий 2015 рік
Озима пшениця	6,4	6,7	5,9	6,8
Озиме жито	0,3	0,3	0,3	0,3
Кукурудза	2,7	3,6	4,7	4,0
Ярий ячмінь	4,5	3,8	3,5	4,6
Просо	0,1	0,2	0,2	0,5
Гречка	0,2	0,3	0,3	0,3

Також одним з основних напрямів, завдяки якому реально покращився стан господарської діяльності зернозаготівельних господарств, є впровадження заходів, що сприяють підвищенню якості зерна. Це можливо за умови дотримання новітніх технологій вирощування зернових культур на підприємствах та вдосконалення чинної нормативно-технічної документації.

У зв'язку з цим будуть проведені такі заходи:

- запровадження ліцензування діяльності щодо приймання, зберігання, переробки та реалізації зерна та продуктів його переробки;
- внесення змін і доповнень до чинних стандартів з метою їх удосконалення та адаптації державних стандартів України на основні сільськогосподарські культури до стандартів Європейського Союзу.

Для заготівлі високоякісного насіння кукурудзи та сертифікації насіннєвого матеріалу зернових культур залучатимуться провідні науково-дослідні установи НААН [7].

Проаналізувавши нормативно-правові акти та сучасний стан ринку зерна в Україні очевидно, що даний ринок є нестабільним. Результатом цього є наступні тенденції і проблеми ринку зерна:

- скорочення державних закупівель зерна і переорієнтація системи реалізації з державних на альтернативні канали збуту;
- значні зміни ринкових цін на зерно залежно від урожайності і сезонності виробництва, що чинить дестабілізуючий вплив на зернову галузь у цілому;
- поява на ринку великої кількості посередницьких структур, що диктують сільгоспвиробникам невідгідні цінові умови;
- значна частка бартерних операцій, обумовлена необхідністю розрахунків з підприємствами й організаціями за постачання нафтопродуктів, паливно-мастильних матеріалів, добрив, насіння;
- слабка інформаційна прозорість ринку і, як наслідок, відсутність рівноважної ціни, що визначає реальний попит і пропозицію.

В Україні нарощування виробництва зерна має стратегічне значення для підвищення ефективності АПК, успішного його розвитку та подолання кризового стану в суміжних (тваринницьких) галузях. Однак протягом останніх

років обсяги виробництва постійно скорочувались. Підвищення рівня ефективності виробництва зерна є найважливішим завданням, від вирішення якого залежить забезпечення конкурентоспроможності зернового підкомплексу і продовольчої безпеки країни. Розв'язання цієї проблеми повинно здійснюватися не тільки на державному, а й на регіональному рівнях, де вирішуються питання забезпечення населення продуктами харчування [8, с. 40-41].

У комплексі економічних заходів щодо стимулювання зовнішньої торгівлі зерном найбільш ефективним засобом є фінансове сприяння держави вітчизняним експортерам, в тому числі із залученням коштів державного бюджету, яке передбачає використання механізмів кредитування експорту, страхування експортних кредитів, надання державних гарантій. При цьому заходи щодо стимулювання експорту за рахунок коштів держбюджету повинні відповідати нормам і вимогам СОТ, що визначають прийнятій в світовій практиці порядок надання державної підтримки експорту [6, с. 301].

Для обґрунтування напрямів підвищення конкурентоспроможності зернопродуктового підкомплексу аграрного сектору необхідно здійснювати:

- достовірне об'єктивне оцінювання економічних процесів і явищ з урахуванням відмінностей кліматичних умов та якісних характеристик ґрунтів підприємств регіону;
- комплексний аналіз проводити з визначенням напрямків використання зерна, його якості, вмісту клейковини та білка, засміченості, вологості, інших якісних параметрів зерна [8, с. 91].

Висновки. Таким чином аграрна політика по створенню умов для ефективного функціонування зернового ринку концентруватиметься на наступних основних напрямках:

- створення більш ефективної системи податкового та митно-тарифного регулювання;
- створення системи моніторингу та прогнозування ринку, пошук перспективних ринків збуту та просування зерна на зовнішні ринки;
- стимулювання ринкового попиту та пропозиції на зерно;
- формування і функціонування інфраструктури ринку, системних та програмних підходів до розвитку ринку;

- захист інтересів вітчизняних товаровиробників при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- науково-технічне та інформаційне забезпечення розвитку ринку;
- захист економічної конкуренції та забезпечення прозорості ринку;
- формування необхідної законодавчої та нормативно-правової бази.

Література:

1. Кириленко І.Г. Формування зернового ринку в Україні: стратегія розвитку / І.Г. Кириленко // Економіка АПК. - 2009. - №9. – С. 79-84.
2. Худолій Л.М. Розвиток ринку зерна в Україні / Л.М. Худолій // Економіка АПК.- 1997. - № 9. - С. 59-66.
3. Про зерно та ринок зерна в Україні [Текст]: Закон України від 04 липня 2002 р. № 37-IV.
4. Податковий кодекс України від 21 квітня 2011 року — Інтернет-ресурс: Сайт Державної податкової адміністрації України, [http:// www.sta.gov.ua](http://www.sta.gov.ua).
5. Пристрасті по зерну [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/component/content/article/32-2011-05-11-22-31-13/526-2011-07-04-10-14-09.html>.
6. Тимошенко М.М. Стан та перспективи торгівлі України зерном на світовому ринку / М.М. Тимошенко // Всеукраїнський науково-виробничий журнал ЖНАУ Інноваційна економіка. – 2012. - № 32. – С. 298-302.
7. Програма "Зерно України – 2015" [Електронний ресурс] Режим доступу: www.uaan.gov.ua/sites/default/files/zerno.doc.
8. Кондратюк О.І. Стан і перспективи розвитку зернового під комплексу в умовах глобалізації / О.І. Кондратюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. - №6. – С. 37-42.
9. Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2011 рік / [за ред. О. Г. Осауленка]. — К. : Держ. ком. статистики України, 2011. – С. 91.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"